

Başlangıcından Günümüze Arap Milliyetçiliği

Mehmet Akif Kireççi, Ankara, Türkiye, Grafiker, ISBN: 9789756355930, s. 140, 75 TL

Değerlendirmeyi Yapan: Murad Sahlol*

Geliş tarihi: 26/10/2022

Kabul tarihi: 27/02/2023

Atıf: Sahlol, M., “Başlangıcından Günümüze Arap Milliyetçiliği”, Ortadoğu Etütleri, 14-3 (2022): 377-381

Arab Nationalism From its Emergence to The Present

Mehmet Akif Kireççi, Ankara, Turkey, Grafiker, ISBN: 9789756355930, p. 140, 75 TL

Reviewer: Murad Sahlol

Received: 26/10/2022

Accepted: 27/02/2023

Citation: Citation: Sahlol, M., “Arab Nationalism From its Emergence to The Present”, Middle Eastern Studies, 14-3 (2022): 377-381

القومية العربية من بدايتها إلى يومنا هذا،

عاكف كيرتسجي، أنقرة، تركيا، مصمم، ISBN: 9789756355930 140 صفحة، 75 ليرة تركية

عرض: أليف كوتش

تاريخ الاستلام: 26/10/2022 تاريخ القبول: 27/02/2023

للاقتباس: اقتباس: سهلول، م.، “القومية العربية من بدايتها إلى يومنا هذا”، دراسات الشرق الأوسط، 14-3 (2022): 377-381

Prof. Dr. Kireççi, Arap milliyetçiliğinin ortaya çıkış tarihini ve aşamalarını anlatmaya başlamadan önce Ernest Renan, Ernest Gellner, Eric Hobsbawn ve Benedict Anderson gibi isimlerin fikirlerini sıralayarak milliyetçilik teorilerinden bahsetmiştir (28-30)

Kitapta, dünyada milliyetçilik fikri hakkında, ilk tarihi olayın Fransız Devrimi (1789) olmadığını bunun, 1783 yılında Amerika’da İngiliz İmparatorluğu’na karşı Amerikan yerleşimcilerinin isyanı olduğunu vurgulamıştır. İngiliz ordusunun vergileri arttırması ve Amerikan yerleşimcilerine yönelik tavırlarının sertleşmesi, Amerikalılar arasında yaygın bir öfkeye neden olmuş ve İngilizlerin Amerika’dan kovulmasıyla sonuçlanan bir halk devrimi başlamıştır (42-39). Fransızlar, Amerikan halkına özgürlük anıtını hediye ederek bu dev-

* Murad Sahlol: Doktora Öğrencisi, Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi-TR, muradsahlol@gmail.com
ORCID: 0000-0002-2556-6647

rime olan hayranlıklarını dile getirmiş Amerika'da İngilizlere karşı devrimi teşvik etmiştir. Daha sonra Fransız halkı, Fransa'daki burjuva sınıfının bazı üyeleri, krala karşı isyan hareketi başlatmış ve ardından da Fransız rejimine karşı dramatik olaylar başlatmaları, monarşiyi sona erdirmiş ve 1792 yılında cumhuriyet yönetim ilan edilmiştir (43). Fransa, bu aşamadan sonra, Fransız Devrimi modelinin (cumhuriyet sistemi) yayılmasında rol oynayan Napolyon Bonapart'ın hükümranlığına girmiş ve o tarihten itibaren sistem tüm dünyaya yayılmıştır (47).

Yazar, Arap milliyetçiliğinin ortaya çıkışı ve bu konunun ihtilaf ve tartışmaya açık olduğunu görmektedir. Özellikle oryantalist ekolden birçok araştırmacı ve tarihçinin Arap milliyetçiliğinin Osmanlı İmparatorluğu döneminde başladığının tarihi bir gerçek olduğunu belirtmektedir. Bu araştırmacıların, Napolyon'un Mısır'a girişinin (1898) Mısır'ın büyük bir reform dönemine tanık olduğunu ve bu hususta yeni bir dönemin başladığını savunmuşlardır. Fransız oryantalistler, İslam öncesi firavun tarihçileri, antikliğini Mısırlılara tanıtmaya çalışmışlardır. Fransızlar, Mısır'dan çekildikten sonra Fransız Cumhuriyeti modelini aktardıklarını da görmüşlerdir ayrıca Mısırlılar ve Araplar arasında Osmanlı'ya karşı bağımsızlık kültürünü teşvik etmişlerdir. Bu sırada, Mehmed Ali Mısır'daki yönetimi (1805-1849), (60-61) döneminde başlayan yeni bir milliyetçi düşüncenin yeniden canlanmasına yardımcı olmuştur. Arap milliyetçiliği teorisyeni George Antinius, Necd ve Hicaz bölgelerinde Türklere karşı ortaya çıkan Vehhabi hareketinin Arap milliyetçiliğinin ortaya çıkışının en önemli tezahürlerinden biri olduğunu vurgulamaktadır. Prof. Dr. Kireççi , Mehmed Ali'nin ve Vehhabilerin Osmanlı hükûmetine karşı itaatsizliğinin Arap milliyetçiliğinin ortaya çıkmasıyla ilgisi olmadığını ifade etmektedir. Aksine, Mısır'ın Muhammed Ali Paşa önderliğinde, Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrılması, Arap olmayan bir adamın önderliğinde bağımsız bir devlet kurulmasını amaçlıyordu (64). Bazıları, Arap milliyetçiliğinin İttihat ve Terakki Cemiyetine tepki olarak ortaya çıktığını görmektedirler (65).

Prof. Dr. Kireççi , Hristiyanlık dinini Arap ülkelerinde ve Ortadoğu'da yaymak için Avrupa ve Amerika'dan gelen Hristiyan misyonerlerin rolüne de değinmiştir. Yazarın "Arap milliyetçiliğinin icadı" olarak adlandırdığı isimde misyonerlerin oynadığı rolün belirgin olduğunu ve dikkate alınması gerektiğini belirtmiştir. Sayıları iki bine yakın misyoner okulun benimsediği Hristiyanlaştırma planları başarısız olurken Avrupa ülkeleri ve Amerika Hristiyan Arap aydınlarını getirip doğrudan orada rehabilite etmişlerdir (72-69).

Prof. Dr. Kireççi , Birinci Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında Arap milliyetçiliğinin İngiltere ve Fransa gibi sömürge ülkelerinin yaptığı, anlaşmalardan etkilendiğini vurgulamıştır. Sykes-Picot Anlaşması (Mayıs 1916), Balfour

Deklarasyonu (2 Kasım 1917) ve San Remo Anlaşması (19-26 Nisan 1920) gibi Mehmed Ali Paşa önderliğindeki bu anlaşmaların amacı; Osmanlı İmparatorluğu'nun Ortadoğu ve Kuzey Afrika'daki mirasını İngiltere, Fransa ve İtalya gibi ülkelerin yararına paylaşmaktı. Buna karşılık, bu anlaşmalar Şerif Hüseyin liderliğindeki bağımsız bir Arap konfederasyon devletini destekleme sözü vermiştir ancak bu taahhütler, özellikle Türkiye'nin güneyindeki Mersin'den Aden hariç güney Arabistan'a uzanan bir Arap devletinin kurulmasıyla ilgilidir ancak bu söz yerine getirilmemiştir (82 -75). Daha ziyade, bu anlaşmalardan sonra Arap coğrafyası, özellikle 1921'deki Kahire Konferansı'ndan sonra Irak ve Ürdün bölgelerinin Suriye'nin Fransız sömürge yönetimi altında kalması karşılığında Şerif Hüseyin'in oğulları arasında paylaşılmıştır. Prens Faysal, Ağustos 1921'de Irak kralı olarak atanmıştır, Prens Abdullah ise Ürdün Nehri'nin doğusunda, günümüz Ürdün'üne kral olarak atanmıştır. Bir Arap devleti veya halifeliği kurma projesi, Şerif Hüseyin'in İngilizleri desteklemeyi umduğu gibi başarılı olmamıştır (88-83). Bu bağlamda, Suriye ve Lübnan, Fransız işgali altında kalmıştır (89-92). Prof. Dr. Kireççi, sömürgeciler tarafından getirilen Arap liderlerin ve yöneticilerin rolleri ve konumları dışında, Arap milliyetçiliği fikrinin oluşumunun ardındaki güdünün Arap ulusal direniş hareketlerinin olabileceğini ifade etmektedir (93).

Prof. Dr. Kireççi, George Anthony (1942-1891), Sati al-Husari (1881-1968), Michel Aflaq (1989-1910), Salahaddin al-Bitar (1980-1912) ve Zeki al-Arzousi (1968-1899) gibi Arap milliyetçiliğinin bazı teorisyenlerine atıfta bulunmuştur. Bu teorisyenler içerisinde yazarın bakış açısından en önemlisi Sati al-Husari'dir. Yazar, bu isimlerin uğruna çalıştıkları milliyetçilik fikrinin özünün Arap Birliği olduğunu ancak bundan kısa bir süre sonra kendi ülke-lerinde milliyetçiliğin tanıtımını zorlamak için çalıştıklarını savunuyor (95-94). Örneğin, Michel Eflak Suriye'de Arap Birliği çağrısı yapan Baas ideolojisinin temellerini atmayı başardıktan sonra, kendisi ve arkadaşlarının genel siyasi hayattan dışlanmasının ardından Mısır ve Suriye arasında birlik çağrısında bulunan fikirlerinden vazgeçtiğini de ifade ediyor (99).

Yazar, Arap Birliği fikrinin bir sömürge fikri olduğunu savunmaktadır. Yazara göre, Arap Birliği fikri 7 Ekim 1944'te İngiltere ve Fransa'nın, Alman işgal girişimlerini Kuzey Afrika'ya geri püskürtmek için Arap ülkelerini bir araya getirme fikriydi. İngiltere ve Fransa, Mısır Başbakanı Mustafa el-Nahas (101-100) başkanlığında Mısır'ın İskenderiye kentinde Arap Birliği Antlaşması'nın imzalanmasını da ayarlamıştır. Yazar ayrıca, Arap milliyetçiliğinin siyonist bir icat olduğunu iddia etmiştir. Faysal'ın Ürdün'ü tek başına yönetmesi karşılığında, Filistin topraklarında İsrail devletini kurmayı amaçlayan ve Ocak 1919'da imzalanan Weizmann Anlaşmasına ve Ürdün Kralı Faysal'a

atıfta bulunmuştur (111-108). Yazar, 1936'dan 1939'a kadar bir yanda İsrail ve diğer yanda İngiliz askerlerine, Araplara karşı üç yıl süren Filistin isyanının İsrail işgaline karşı ilk Arap savaşı olduğunu düşünmektedir. Bu isyan, yaklaşık üç bin Arap, iki bin Yahudi ve beş yüz İngiliz askerini öldürmüştür (112). Mısır'daki 1952 darbesinin nedeni; sokağın ve devlet içindeki siyasi sınıfın öfkesiydi. Aslında bu isyan, Irak, Suriye ve diğer ülkelerdeki Arap halkları birleşip işgale karşı Filistin direnişini destekledikçe Arap halklarına sömürgeciliğe karşı pan-Arabizm duygusunu aşılamaştır (115-114).

31 Ekim 1956'da İsrail ile Mısır ordusu arasındaki Sina Savaşı, İsrail'in İngiliz-Fransız mali ve lojistik desteğiyle Sina ve Port Said'i işgal etmesi, Araplar ve İsrail arasındaki ikinci bir savaştı. Ancak Amerika ve Sovyetlerin İngiltere ve Fransa üzerindeki ekonomik baskılarından sonra, bu ülkeler Kasım 1956'da Mısır ile ateşkesi kabul etmişlerdir. İsrail, ABD nükleer programı edineceğine söz verene kadar çekilmemiştir. 5 Haziran-10 Haziran 1967 tarihleri arasında İsrail ile Mısır, Suriye ve Ürdün arasındaki Altı Gün Savaşı, İsrail ile Araplar arasındaki üçüncü büyük savaştı. Bu savaş sırasında İsrail; Gazze, Doğu Kudüs, Beytüllahim, Hebron, Cenin, Nablus, Şarm el-Şeyh, Sina ve Golan'ı işgal edebilmiştir. 1967 savaşı, Nasır'ın ihraç ettiği ve pazarladığı pan-Arabist ivmeyi etkilediği için Nasır milliyetçiliğinin tabutuna son çivi-yi çakmıştır. İsrail, kuruluşundan 1973'e kadar, dördüncü savaş olarak kabul edilen Ekim 1973 Savaşı (124-115) hariç üç savaşta Arap ordularını yenilgiye uğratmayı başarmıştır

Son olarak Prof. Dr. Kireççi, "Arap Milliyetçiliğinin İcadı" olarak adlandırdığı Arap milliyetçiliğinin tarihini üç aşamada sınıflandırmıştır. Birinci aşama, Arap teorisyenlerinin Osmanlı döneminin son yıllarında faaliyet gösterdikleri aşamadır. Bu aşama, özellikle Türk devletlerinde veya Avrupa'da misyoner okullarında öğrenim görmüş Arap Hristiyan düşünürleri tarafından başlatılmıştır. Yazar, Arap milliyetçiliğinin, 1908'de İttihat ve Terakki Cemiyetinin kurulmasıyla sonuçlanan Türk milliyetçiliğine bir tepki olduğu fikrini dışlamaktadır. İkinci aşama, Birinci Dünya Savaşı'nın 1948'de İsrail Devleti'nin kuruluş tarihine kadar olan aşamadır. Bu özel aşamada Şerif Hüseyin, 1917'de Osmanlı'dan kurtulduktan sonra, İngiltere'nin desteğiyle ve önderliğinde bir Arap devleti kurma projesini açıklamış ancak İngilizler, Arap halifeliği konusunda Şerif Hüseyin'e verdikleri sözleri yerine getirmemiştir. Ayrıca Arap milliyetçiliğinin bu aşamada karşı karşıya olduğu en önemli sorunlardan biri de Filistinliler ve Yahudilerin Filistin topraklarına yerleştirilmesi meselesiydi. Bu da bir yanda Araplar, diğer yanda İsrail, Fransa ve İngiltere arasında kanlı savaşlara neden olmuştur (148-147). Üçüncü aşama 1948 sonrasıdır. Mısır lideri Cemal Abdül Nasır'a bağlı Nasır milliyetçiliği, Suriye rejimi ve

Irak rejimi tarafından benimsenen Baas milliyetçiliği gibi örgütlü ulusal örgütlerin ortaya çıktığı aşamadır. Ancak 1967’de İsrail’e karşı alınan yenilginin ardından Arap milliyetçilerinin yaşadığı hayal kırıklığı Cemal Abdül Nasır ve Arap milliyetçileri için bir hüsrana olmuştur. Nasırcı milliyetçiliği, 1967’de İsrail’e karşı alınan yenilgiden sonra, Nasiriyah adlı partiler hâlâ mevcut olsa da sona ermiştir (149). Baas ise Irak ve Suriye devletleri sınırları içinde kalabilmiştir. 2003 yılında Amerikalıların Irak’a girmesinden, Saddam rejiminin düşmesinden ve Suriye’de Baasçı Esad rejiminin yıkılmasına neden olan Arap Baharı devrimlerinden sonra Baas milliyetçiliğinin Arap dünyasındaki etkisi sona ermiştir (50). Yazar, Arap milliyetçiliğinin geleceğine dair Arap Baharı devrimleri sırasında, en azından kısa ve orta vadede, Arap milliyetçiliğinin yeni bir dalgaya sahip olacağına inanmamaktadır. Bunun nedeni, bu devrimlerin gerilemesidir (145).